

Н. В. Барсукова

Навук. кір. – А. А. Станкевіч, д-р філал. навук, прафесар

АЛІТЭРАЦЫЯ ЯК АДЗІН СА СРОДКАЎ ГУКАПІСУ Ў БЕЛАРУСКІХ КАЛЫХАНКАХ

У артыкуле на матэрыяле беларускіх народных калыханак аналізуецца алітэрацыя як важнейшы эўфанічны сродак выяўленчай выразнасці; апісваюцца тыпы і віды алітэрацыйных паўтораў паводле іх пазіцыі ў паэтычным радку, спалучальнасці гукавых адзінак, іх колькасці і размяшчэння; вызначаецца стылёва-жанравая роля гукавых паўтораў.

Надзвычай важнае месца ў сістэме гукавых паўтораў адводзіцца **алітэрацыі** (ад лац. ad – да, пры + littera – літара) – паўтарэнне аднолькавых зычных гукаў або спалучэнняў гукаў (у вершы, фразе) як стылістычны прыём, як спосаб узмацнення выразнасці [1, с. 18].

У паэтычнай мове дадзены стылістычны прыём займае дамінуючае становішча, паколькі пры дапамозе алітэрацыйных паўтораў паэтам ствараюцца дадатковыя асацыяцыі і гукавыя вобразы. Тэксты калыханак складаліся, як вядома, не адным чалавекам, а народам і арыентаваны на дзіцячую аўдыторыю, таму мы не знойдзем складаных і шматкансанантных паўтораў. Аднак алітэрацыйныя паўторы маюць свае сістэмы і стылістычныя гукавыя фігуры.

Анафарычныя кансанантныя паўтарэнні – гэта паўтарэнні блізкіх гукаў у адной з пачатковых частак эўфанічнай адзінкі. Анафарычным паўторам можна лічыць паўтарэнне гука ў самым пачатку слова ці ў пачатку націскавага склада. Таму выдзяляецца анафара не толькі **чыстая**, г.зн. тая, што стаіць дакладна ў пачатку слова, але і з затактым гукам, або **затактная**, калі тым гукам, што паўтараюцца, папярэднічае іншы (адзін, радзей два) [2, с. 63].

Чыстая: *Без хлеба, без солі, / Без праў чалавечых* [3, с. 63]; – *Дзе хацінка цяпленька, / Дзе дзетачка маленька* [3, с. 89]; *Біці ката качалкай, / Няхай не спіць з Наталкай* [3, с. 89]; *А ў маёй Марысі / Шоўкам шуба шыта, / Ў малога каточка / Лапка перабіта* [3, с. 100].

Затактная анафара сустракаецца радзей: *Скочыў каток на платок / І Украў ніцей маток* [3, с. 90]; *Меліся лапачкі пабіць, – / Чым буду шчурачак лавіць?* [3, с. 96].

Перакрыжаваныя анафарычныя паўторы: *Будзе веяць буйны вецер, / То гой мяне накалыша* [3, с. 62]; *Сядзеў коцік на кухні, / У яго вочачкі папухлі* [3, с. 96].

Паўторы, ці словы, у якіх гукі паўтараюцца, могуць стаяць побач, гэта – **сумежныя** паўторы; або быць раздзелены адным ці некалькімі словамі, гэта – **раздзельныя** паўторы [2 с. 44]: *Вунь дзе войт ідзе, / На татку, на мамку / Ён бізун нясе* [3, с. 64] – у першым радку перакрыжаваная анафара; *Не бачыў бы гора, / Гора мужыкова* [3, с. 64]; *Дюляй-дюляй, дзеткі, спаць, / Каток будзе калыхаць* [3, с. 75].

Паўторы гукаў бываюць **простыя** – калі паўтараецца адзін гук, і **складаныя** – паўтарэнне рада гукаў, напрыклад, цэлага склада [2, с. 44]: *Не ідзі, коце сівы, / Па нашыя словы. // Нашыя словы дарагія – / Па чатыры залатыя* [3, с. 81].

Акрамя анафарычных, у калыханках сустракаюцца і **эпіфарычныя** паўторы. **Эпіфарами**, па сутнасці, можна лічыць ўсе рыфмы, але, акрамя іх, сустракаюцца **эпіфарычныя** алітэрацыі, якія ўтвараюцца гукамі блізкімі, але нятоеснымі. Як і анафары, **эпіфары** ў **эўфанічных** адзінках размяшчаюцца ў розных частках вершаванага радка і бываюць **сумежныя і раздзельныя**. Пры сумежнай **эпіфары** сугучныя словы звычайна граматычна залежныя, у адрозненне ад **раздзельнай** [2, с. 45]: *Хадзіў каток на капусце, / Насіў сончык ў белай хустцы. // Усім сончык прадаваў, / А табе, Зосю, дарма даў* [3, с. 68]; *Цыбуліца горка, / А Марылька зорка* [3, с. 75] – кальцо у першым радку; *Пабеглі за катком / Ды з доўгім кійком* [3, с. 92].

Іншы раз **анафарычныя і эпіфарычныя** сістэмы спалучаюцца, утвараючы такую стылістычную фігуру, як **анаэпіфара**. Яна надае асаблівую меладычнасць вершаванай мове [2, с. 45]: – *Чаго ж ты, котачка, плачаш? // Ці ніці, ці есці хочаш?* [3, с. 95].

Кансанантнае **кальцо** можа прымаць разнастайныя формы: адным і тым жа гукам могуць пачынацца і заканчвацца асобныя словы ў радку ці сам вершаваны радок; сустракаюцца блізкія гукі ў пачатку і канцы двухрадкоўя або яшчэ ў пачатку слоў, што размяшчаюцца ў пачатку і канцы радка ці двухрадкоўя (анафарычнае **кальцо**) [2, с. 46]: *Пайшоў каток на таржок, / Купіў сабе піражок, / Яшчэ табакі ражок* [3, с. 73]; *Ходзіць каток на вароцях / У чырвоненькіх чабоцях* [3, с. 88]; *Скончыў каток на платок / І Украў ніцей маток* [3, с. 90].

Даволі частым з'яўляецца спалучэнне **анафары і эпіфары** ў калыханках: *Схавайся ты, дзетка, / На божу пасцельку. // Няхай твае вочкі / Заплюснуць навекі* [3, с. 64]; *Нашто, вецер, ты гудзеш, /*

Спаць Міхаську не даеш? // Сні, сыночку міленькі, / Ой, да люлі-люленькі... [3, с. 66].

Нягледзячы на кампазіцыйную прастату калыханак, мы можам знайсці прыклады **двухгукавых алітэрацыйных паўтораў**. Паводле аналізу шматлікіх прыкладаў можна выдзеліць наступныя тыпы двухгукавых паўтораў:

1) у залежнасці ад колькасці разоў паўтору адных і тых жа гукаў вызначаюць паўторы:

простыя (двухразовыя): *А ты, каток шэры, / Прыйдзі павячэраць* [3, с. 74]; *Шыты боты штыхам, / Насі, коце, з ліхам* [3, с. 94];

шматразовыя (якія паўтараюцца тры і больш разоў): *Няхай бяжыць дарожкаю, / Дарожкаю ды ў лясок / Па Ясенька паясок* [3, с. 90]; *Хадзіў котка / Па платку / У чырвоным / Чабатку. // Трэба катка / Паняці / Да чаботка / Зняці / Да й Іванку / Накласці* [3, с. 76];

2) па тым парадку, у якім гукі ідуць адзін за адным у паўторы, іх можна размежаваць на:

прамыя (калі гукі паўтараюцца ў тым самым парадку): *Наша хата цяпленкая, / Наша Маня маленькая, / Будзеш ночку начаваць / Будзеш дзіця калыхаць* [3, с. 81];

адваротныя (хіястычныя): *Брэнчы муха каля вуха, / Калыбкаю махаю* [3, с. 67]; *А сыночак не спіць, / А каточак бурчыць* [3, с. 77]; – *А я есці не хачу, / Па сваім горы плачу* [3, с. 97];

3) па становішчы паўтораў у рытмічных адзінках сярод двухгукавых кансанантных паўтораў можна выдзеліць:

кальцо, якое яны ўтвараюць: *Будуць мяне, коціка, біці, / Будуць мне вушкі церабіці ...* [3, с. 96];

анафару: *Малюлька малая, / Няхай спіць, гуляе* [3, с. 75];

эпіфару: *Біць ката качалкай, / Каб не спаў з Наталкай. // Біць ката аброткай, / Каб ён не спаў з Аўдоткай* [3, с. 89];

4) паводле спалучальнасці гукавых адзінак вылучаюцца:

паўторы, у якіх гукі, што паўтараюцца, стаяць побач: *Марылька [не спіць] ешчэ, / Бо ручкамі [ўсё] плешчэ* [3, с. 83]; *А-а! Не хадзі, кот, на масту, / Буду біці па хвасту. // А-а! Буду біці па хвасту* [3, с. 84];

паўторы з гукамі, якія раздзелены іншымі:

Ой ты, коце стракаты, / Не хадзі дахаты [3, с. 90].

З вышэйпрыведзенага матэрыялу можна зрабіць наступныя вывады: сістэма кансанантных паўтораў разнастайная: можа паўтарацца адзін ці некалькі гукаў у розных варыяцыях, з усіх тыпаў паўтору зычных найбольш прадстаўлены анафарычныя і эпіфарычныя паўтарэнні.

Такім чынам, кансанантныя паўторы адыгрываюць важную ролю ў мове калыханак. Яны разам з вакалічнымі паўторамі запавольваюць тэмп выказвання, ствараюць своеасаблівую рытміка-інтанацыйную арганізацыю твора, надаюць мове твораў пяшчотнасць, напеўнасць, эмацыянальнасць і экспрэсіўнасць, ствараюць атмасферу спакою, ласкавасці, замілавання.

Спіс літаратуры

1 Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск: Выш. школа, 1990. – 222 с.

2 Торра, В. А. Эўфанічныя сродкі моўнай выразнасці ў паэзіі Рыгора Барадуліна: Дыс. ... канд. філалаг. навук: 10.02.01 / ГГУ імя Ф. Скарыны. – Гомель, 2006. – 110 с.

3 Дзіцячы фальклор / Рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 736 с.